

IRYDA GREK-PABISOWA, IRENA MARYNIAKOWA
Warszawa

Z ZAGADNIEŃ LEKSYKI RELIGIJNEJ W SŁOWNIKACH ROSYJSKO-POLSKICH I POLSKO-ROSYJSKICH

Leksyka religijna stanowi dział bardzo szeroki, obejmuje wiele zakresów tematycznych. Z punktu widzenia słownikarza można ją podzielić na dwie grupy. Pierwsza – to wyrazy popularne, często używane w życiu codziennym, jak бор, божий, священник, монах, пост, церковь; kościół, ksiądz, zakonnica, parafia, msza itp. To słownictwo jest w słownikach na ogół nieźle reprezentowane (stosownie do objętości słownika) i ze stopniem błędów w przekładzie nie przekraczającym ilości błędów w innych działach leksyki. Grupa druga w tym umownym schematycznym podziale obejmuje leksykę religijną typu terminologicznego, również bardzo zróżnicowaną – poczynając od wyrazów ze znaczeniem ściśle materialnym, przedmiotowym, kultowym, a kończąc na pojęciach filozoficzno-teologicznych. W dalszym ciągu pracy zajmiemy się dwoma tematycznymi zakresami religijnego słownictwa terminologicznego: nazwami święt i nazwami szat liturgicznych.

Słownik ogólny, o dużej nawet objętości, przy doborze hasel kieruje się pewnymi przesłankami narzuconymi ilością arkuszy, rodzajem odbiorcy, życzeniem wydawcy itp. Musi więc wyważyć miejsce dla każdego działu leksyki. W praktyce autorzy słowników dwujęzycznych ustalając zestaw hasel dla języka wyjściowego, opierają się na istniejących zestawach hasel zawartych w słownikach opisowych danego języka, poszerzając je lub skracając według subiektywnej oceny. Dlatego też zwykle w słownikach dwujęzycznych słownictwo terminologiczne okazuje się niepełne i niekonsekwentnie dobrane. Dotyczy to również słownictwa religijnego. Użytkownicy słownika szukający przekładu terminologii religijnej nie znajdują rozwiązania większości leksemów sprawiających im trudność w przekładzie. Należy więc dążyć do tego, by słowniki dwujęzyczne o większej objętości pewne działy terminologii religijnej przedstawiały wyczerpująco.

Nazwy święt kościelnych prawosławnych i katolickich stanowią dział dość wąski i raczej zamknięty. Przypatrzmy się im w większych słownikach rosyjsko-

-polskich i polsko-rosyjskich. Wytypowane zostały do tego celu następujące słowniki – podane w porządku chronologicznym: wydany w 1841 r. słownik rosyjsko-polski opracowany przez autora podpisującego się inicjałami A. R.¹; słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski opracowany przez F. A. Potockiego²; słownik rosyjsko-polski i polsko-rosyjski J. Bohuszewicza z początku XX wieku³; słownik rosyjsko-polski A. Mirowicza, I. Dulewiczowej, I. Grek-Pabisowej, I. Maryniakowej⁴ i słownik polsko-rosyjski D. Hessena, R. Stypuły⁵; słownik polsko-rosyjski R. Stypuły, H. Kowalowej wydany w 1975 r.⁶ i jedyny znany nam rosyjsko-polski słownik specjalistyczny z zakresu terminologii cerkiewnej A. Znoski wydany w 1983 r.⁷

Trzeba mieć na uwadze, że słowniki rosyjsko-polskie w haśle wyjściowym mają nazwy świąt prawosławnych, zaś słowniki polsko-rosyjskie – świąt katolickich.

Prawosławie obchodzi w ciągu roku poza Wielkanocą, zwaną светлое Христово воскресение albo пасха, dwanaście wielkich świąt określanych jako дванадесятые праздники. Są to trzy święta ruchome: вход госпо-день в Иерусалим, вознесение господне, пятидесятница lub сошествие святого духа на апостолов oraz święta nieruchome: рождество Христово, богоявление lub крещение господне, сретение господне, благовещение божией матери, преображение господне, ус-пение божией матери, рождество пресвятыя богородицы, воздвиг-жение честного и животворящего креста господня, введение во храм пресвятыя богородицы. Poza tym szereg mniejszych, lecz szczególnie popularnych, jak обрезание господне, покров божией матери, усекно-вление главы св. Иоанна Крестителя, рождество Иоанна Предтечи и крестителя господня, день святых первоверховных апостолов

¹ Słownik rosyjsko-polski ułożony przez A. R. T. 1-2. Warszawa 1841. W tekście skrót: [A. R.].

² Słownik polskiego i rosyjskiego języka opracowany podług najnowszych i najlepszych źródeł przez F. A. Potockiego. Część pierwsza: polsko-rosyjska. Wyd. 2. Lipsk 1877. Część druga: rosyjsko-polska. Wyd. 3. Lipsk 1876. W tekście skrót: [Pot.].

³ J. B o h u s z e w i c z. Nowy dokładny słownik rosyjsko-polski. Warszawa–Łódź. B.r. W tekście skrót: [Boh.]; t e n ż e. Nowy dokładny słownik polsko-rosyjski. Warszawa–Łódź. B.r. (oprawiony w Rawie Ruskiej w 1914 r.).

⁴ A. M i r o w i c z, I. D u l e w i c z, I. G r e k - P a b i s, I. M a r y n i a k. Wielki słownik rosyjsko-polski. Warszawa–Moskwa 1970 (wyd. uzupeł. i popr. Warszawa–Moskwa 1987). W tekście skrót: [Wiel.].

⁵ D. H e s s e n, R. S t y p u ł a. Wielki słownik polsko-rosyjski. Warszawa–Moskwa 1967.

⁶ R. S t y p u ł a, G. K o w a ł o w a. Słownik polsko-rosyjski. Warszawa–Moskwa 1975.

⁷ Ks. A. Z n o s k o. Mały słownik wyrazów staro-cerkiewno-słowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej. Warszawa 1983. W tekście skrót: [Znos.].

Петра и Павла, день святителя Николая Чудотворца. Innych święt nie będziemy omawiać, gdyż nie odnotowują ich żadne słowniki dwujęzyczne.

Każde z wymienionych święt ma nazwę pełną kościelną, niejako oficjalną, stosowaną terminologicznie i odpowiednią nazwę skróconą, jak gdyby zuniwerbizowaną na użytek potoczny. A więc np. воздвижение честного и животворящего креста господня i po prostu воздвижение, сретенье господне i сретенье. Obowiązkiem leksykografa jest oczywiście odnotowanie nazwy oficjalnej, ale też niepominięcie nazwy potocznej. Jeżeli uzna za stosowne wyjść od potocznej, nie powinien zapomnieć powiedzieć i o oficjalnej – najlepiej z odpowiednim kwalifikatorem.

Tymczasem w słownikach nazwy święt występują bardzo różnie. W ramach jednego słownika pewne święta mają nazwy pełne, inne tylko skrócone, często obie formalnie podane jako równorzędne. Np. w [Pot.] воздвижение честного креста⁸ z opuszczeniem członu животворящего, w [A. R.] воздвижение креста z opuszczeniem dwu członów, lub tylko potoczną, zuniwerbizowaną воздвижение [Znos.]. Podanie pełnej lub skróconej nazwy zależy głównie od okresu i miejsca wydania słownika. Najpełniej pokazane zostały one w słowniku Potockiego, na drugim miejscu pod tym względem stoją słowniki Bohuszewicza i najstarszy [A. R.], a więc słowniki wydane przed pierwszą wojną światową. Niestety, prawdopodobnie wskutek programowej ateizacji, ustępują im znacznie, mimo większej objętości, oba Wielkie słowniki rosyjsko-polski i polsko-rosyjski wydane w ostatnim dwudziestoleciu. Dopiero trzecie wydanie *Wielkiego słownika rosyjsko-polskiego* brakuje w tym zakresie częściowo uzupełnia. Daje się zauważyć ilościowa zależność terminologii religijnej od okresu wydania słownika, natomiast jej dobór i sposób przedstawienia ocenić należy jako przypadkowy we wszystkich słownikach. Na przykład, chronologicznie na 19 wymienionych święt dwutomowy słownik [A. R.] podaje 13, przy czym spośród największych pomija вход господень в Иерусалим i рождество Богородицы, daje zaś mniejsze święta. Słownik [Pot.] podaje również 13 wielkich święt, pomijając te same. Słownik [Boh.] zamieszcza 8 święt, pomija takie jak воскресенье, крещение, введение, вознесение, рождество богородицы i inne. [Wiel.] podaje 8 nazw, pomija takie jak введение, воздвижение, сретение, вход господень в Иерусалим, рождество Богородицы. Dla porównania: rosyjsko-polski słownik pod redakcją J. Dworeckiego napisany i wydany w Moskwie w 1941 r., uzupełniony i poprawiony w 1964 r., zawierający

⁸ Dane ze słowników przytaczamy z pominięciem form gramatycznych, które są nieistotne dla niniejszego tematu. Pisownię starą uwspółcześniamy, zachowujemy natomiast pisownię wielkich i małych liter. W tekście, gdzie nazwy święt nie stanowią cytatu ze słownika, wprowadzamy pisownię obowiązującą we współczesnym języku rosyjskim.

aż 65 tysięcy haseł podaje tylko zuniwerbizowane nazwy воскресение і пасха, преображение, рождество oraz троицнн день, czyli święta, którym towarzyszą liczne obrzędy ludowe.

Nadzieję leksykografów, leksykologów i językoznawców rusycystów a także tłumaczy na uporządkowanie terminologii religijnej i poprawny jej przekład obudził wydany w 1983 r. *Mały słownik wyrazów staro-cerkiewno-słowiańskich i terminologii cerkiewno-teologicznej* księdza A. Znoski⁹, ale w praktyce okazał się on opracowaniem posiadającym różnego rodzaju braki. Otóż w słowniku tym, gdzie należało spodziewać się wszystkich 19 świąt, mamy tylko 14, a spośród największych (дванадесятых) nie wymieniono takich, jak преображение і рождество богородици.

W dwujęzycznym słowniku ogólnym nazwa święta zwykle nie stanowi odrębnego hasła. Wśród elementów składowych takiej nazwy znajdują się wyrazy pospolite, którym poświęcone są oddzielne artykuły hasłowe. Nazwa święta może stanowić, zależnie od przyjętej konwencji, bądź oddzielne znaczenie, bądź zwrot frazeologiczny. Musi to być jednak w obu wypadkach nazwa pełna, analogicznie do podawanych nazw świąt niekościelnych. Nazwy potoczne, skrócone winny znaleźć swoje miejsce obok pełnych według przyjętego w danym słowniku układu.

Następną bardzo ważną i niezmiernie trudną sprawą są odpowiedniki polskie i ich charakter. Należy pamiętać, że poruszamy się w obrębie jednej religii chrześcijańskiej, ale dwu języków słowiańskich, z których każdy reprezentuje inne wyznanie. Istnieją więc duże podobieństwa, ale i wielce kłopotliwe dla doboru ekwiwalentów semantycznych i leksykalnych różnice. Pracę utrudnia występowanie w obu językach dwu obocznie stosowanych nazw dla jednego święta lub też przypadanie w obu wyznaniach dwu różnych świąt na jeden dzień. Przykładem oboczności są nazwy воскресение господне і пасха, крещение і богоявление, пятидесятница і троицнн день. Są to nazwy motywowane różnymi zdarzeniami biblijnymi: пятидесятница, bo zdarzenie miało miejsce w 50 dni po zmartwychwstaniu, zaś троицнн день – od Trójcy Przenajświętszej – święta ku czci Zesłania Ducha Świętego na Apostołów; крещение od chrztu Jezusa і богоявление – nazwa motywowana ukazaniem się Ducha Świętego. Przykładem dwu różnych świąt przypadających jednego dnia jest обрезание господне і Nowy Rok. Obchodzenie Nowego Roku tak dalece w życiu zdominowało upamiętnienie zdarzenia z życia Jezusa, że nazwa tego święta pominięta została we wszystkich słownikach ze słownikiem terminologii cerkiewnej ks. Znoski włącznie.

Analiza słowników pozwoliła wyłonić kilka sposobów dobierania ekwiwalentów polskich do wymienionych najważniejszych świąt prawosławnych.

⁹ Zob. przypis 7 niniejszego artykułu.

Dla niektórych świąt istnieją w pełni adekwatne odpowiedniki polskie, np. *благовещение пресвятой богородицы* w słownikach starych *Zwiastowanie Panny Maryi*, w [Wiel.] *Zwiastowanie (Najświętszej Marii Panny)*, [Znos.] ... *święto Zwiastowania NMP*; *вознесение господне* – w starych słownikach *Wniebowstąpienie Pańskie*, it. *święto Wniebowstąpienia Pańskiego*, w [Boh.] *Wniebowstąpienie (święto)*, w [Wiel.] *Wniebowstąpienie* i w [Znos.] ... *Wniebowstąpienie*; *преображение господне* – w starych *święto Przemienienia Pańskiego*, w [Wiel.] tylko *Przemienienie*. W [Znos.] brak hasła *преображение*, natomiast pod przymiotnikiem *преображенский* mamy odpowiednik: ... *dotyczący święta Przemienienia Pańskiego*; *воздвижение честного и животворящего креста господня* – w starych słownikach *podniesienie św. Krzyża*, w [Wiel.] brak hasła, w [Znos.] *воздвижение Podwyższenie Krzyża Pańskiego*.

Zc zmienionym formalnie członem, lecz z zachowaniem identityczności semantycznej występuje nazwa *рождество христово* – Boże Narodzenie.

Przy nazwach świąt, które nie mają w pełni adekwatnych odpowiedników, stosowane są inne sposoby przekładu: 1) tłumaczenie nazwy rosyjskiej, ewentualnie w niektórych słownikach również podanie nazwy święta katolickiego przypadającego na ten sam dzień; 2) zacytowanie nazwy rosyjskiej z wyjaśnieniem; 3) podanie nazwy o innej motywacji. Na przykład *успение божей матери* – stare słowniki *Wniebowzięcie NMP*, [Wiel.] *zaśnięcie Najświętszej Panny Marii*, [Znos.] *Uśpienie* a. *Wniebowzięcie NMP*. Różnice w nazwach tego święta są wynikiem różnic dogmatycznych. *Сретенье господне* – w [A. R.] i [Pot.] *święto Oczyszczenia Najświętszej Panny*, [Boh.] *oczyszczenie (święto)*, [Znos.] *święto Spotkania Pańskiego*. *Преображение господна бога и спаса Иисуса Христа* – w słownikach nazwa potoczna *спас*. [Wiel.]: *Przemienienie Pańskie*, [Znos.], ... *Spas: tradycyjna nazwa święta Przemienienia Pańskiego*. *Покров пресвятой богородицы* – w słownikach *покров* – [Wiel.]: *покров ... cerk. święto pokrowu (opieki Matki Boskiej)*. Jest to już święto spoza grupy świąt największych, niemniej jednak bardzo ważne w obyczajowości ludu prawosławnego. Nazw *спас* i *покров* nie ma w słownikach starszych.

Konieczność stosowania różnych zasad przekładu wynika zarówno ze sposobu urabiania nazwy święta na podstawie innej motywacji, jak i z różnic zwyczajowych, np. w polskiej nazwie święta Matki Boskiej zwanego po rosyjsku *успенье* – mianowicie w nazwie *Wniebowzięcie Marii Panny* eksponuje się inny moment zdarzenia biblijnego niż w nazwie rosyjskiej *успенье*: *zaśnięcie*. Podobnie nazwa *сретенье господне* powstała na zasadzie innej motywacji, tzn. podkreślenia innego aspektu tego samego zdarzenia w dziejach Rodziny Świętej. Nazwa rosyjska przekazuje fakt spotkania przez Symeona Dzieciątka Jezus przyniesionego do świątyni, zaś nazwa polska fakt oczyszczenia Jego Rodzicielki.

Święto *Oczyszczenia NMP*, czyli сретенье господне nosi też nazwę polską święta *Matki Boskiej Gromnicznej*. Nazwa ta wywodzi się od zwyczaju święcenia w tym dniu świecy. Tym ostatnim przykładem przechodzimy do kolejnego sposobu powstawania nazw – do nazw tworzonych na zasadzie nazywania obyczajów towarzyszących zdarzeniu biblijnemu. Takimi nazwami są, obok *Matki Boskiej Gromnicznej*, np. nazwy – polska *Niedziela Palmowa* i rosyjska вербное воскресенье lub вербница od słania pod nogi Chrystusa liści palmowych. Podobnie polska nazwa święta *Zesłanie Ducha Świętego* – *Zielone Świątki* związana jest ze zwyczajem majenia świątyń i domów zielenią.

Sytuację szczególną, nie mieszczącą się w ramach wyżej opisanych kategorii, mamy z nazwą święta крещение господне i jej polskim odpowiednikiem w słownikach. Jest to święto przypadające na dzień 6 stycznia. U prawosławnych ma ono dwie nazwy крещение господне i богоявление. (Według [Znos.] богоявление jest liturgiczną nazwą Chrztu Pańskiego). W opisach, np. w *Kalendarzu Prawosławnym*, formuluje się tę nazwę jako богоявление или крещение господне. W Kościele katolickim na ten sam dzień przypada *Święto Objawienia Pańskiego* inaczej *Trzech Króli*. (W [Znos.] odpowiednikiem święta крещение господне jest właśnie *Trzech Króli*). Są to nazwy świąt w obu wyznaniach związane z różnymi odległymi o 30 lat wydarzeniami w życiu Jezusa. W Kościele katolickim uroczystość Chrztu Chrystusa obchodzimy w pierwszą niedzielę po święcie *Trzech Króli*. Opierając się jednak na biblijnych zapisach związanych z wymienionymi uroczystościami, wiemy, że święto богоявление nie odpowiada katolickiemu świętu *Objawienia Pańskiego*. Słusznie więc ks. A. Znosko przy nazwie богоявление daje odpowiednik *święto Chrztu Pańskiego*, ale nie ma racji, gdy hasło крещение господне tłumaczy jako *święto Trzech Króli*. W słownikach rosyjsko-polskich znajdujemy następujące rozwiązania tych nazw: богоявление – [A. R.] i [Pot.] *Święto trzech królów, zjawienie Pańskie*; [Boh.] i [Wiel.] brak hasła, [Znos.] 1. *Epifania: liturgiczna nazwa święta Chrztu Pańskiego ... крещение* – [A. R.] ... *święto trzech króli*; [Pot.] 2. (*Epiphaniās*) *święto trzech króli (królów), Zjawienie Pańskie*; [Wiel.] (*święto*) *Trzech Króli*; [Znos.] *święto Epifanii (Jordanu), Trzech Króli*.

Jak widzimy, ma tu miejsce krzyżowanie się nazw spowodowane zapewne obchodzeniem różnych uroczystości w jednym dniu. Błądu uniknęli autorzy współczesnych słowników polsko-rosyjskich, stosując jako odpowiednik święta *Trzech Króli* tłumaczenie поклонение волхвов (aczkolwiek nie podali pełnej informacji, gdyż nie odnotowali święta *Objawienia Pańskiego*).

Analiza słowników polsko-rosyjskich pokazuje, że przekład nazw świąt katolickich na język rosyjski również nie należy do łatwych. Zauważyliśmy, że słowniki polsko-rosyjskie z reguły podają święta wspólne z prawosławnymi. Wyjątkowo odnotowują święto *Bożego Ciała*. Nie znajdujemy natomiast w nich

takich świąt jak Wszystkich Świętych (w kościele prawosławnym jest to inna uroczystość – всех святых в земле российской просиявших, obchodzone w drugą niedzielę po Pięćdziesiątnicy), święta Chrystusa Króla, Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski i wielu innych. Mamy tu, podobnie jak w słownikach rosyjsko-polskich, w charakterze odpowiedników: 1) dokładną semantyczną i leksykalną odpowiedniość, np. *Zwiastowanie Najświętszej Marii Panny* – благовещение пресвятой богородицы; 2) tłumaczenie, np. *Boże Ciało* – праздник тела господня; *Uroczystość Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny* – непорочное зачатие, a w słowniku starszym Fr. A. Potockiego nawet bessemenne zaчатие Пресвятой Богородицы. Nie znalazłyśmy przykładu, w którym odpowiednik stanowiłoby cytowanie nazwy polskiej z ewentualnym objaśnieniem. Wynika to prawdopodobnie z wyżej wspomnianej sytuacji unikania świąt tylko katolickich.

Innym działem leksyki religijnej jest nazewnictwo szat kościelnych. Ograniczymy się tu do najważniejszych: стихарь, орарь, поручи; епитрахиль, пояс, фелонь lub риза, саккос, омофор, набелдренник i палица, скуфья, камилавка.

Стихарь – [A. R.] *komża, komeszka, alba kapłańska*; [Pot.] *komża, komeszka, alba*; [Boh.] *komża*; [Wiel.] *dalmatyka*; [Znos.] *stycharion* a. *stychar* z wyjaśnieniem *wierzchnia szata liturgiczna diakonów oraz niższej służby kościelnej, o szerokich rękawach, obszyta galonem*. Żadna z nazw polskich – *komża, komeszka, alba*, wydaje się, nie może stanowić adekwatnego odpowiednika. Dlatego należy przyznać rację ks. Znosce, że sięgnął do etymologii, tworząc nazwy *stycharion*, dosłownie przeniesioną z greckiego, i *stychar*, będącą zacytowaniem nazwy rosyjskiej, uzupełniając je stosownym objaśnieniem. (*Wielki słownik rosyjsko-polski* nawet w najnowszym uzupełnionym wydaniu nie uniknął błędów).

Орарь – [A. R.] i [Pot.] *orar, stuła kapłańska*; [Boh.] *orar*; [Wiel.] – brak; [Znos.] *orarium* a. *orara* z wyjaśnieniem *przywdziewana przez ramię długa, o szerokości 13-15 cm ozdobiona krzyżkami taśma o dwóch końcach, z których jeden spada na piersi, drugi – na plecy; jedna spośród szat liturgicznych diakona w Kościele Prawosławnym*. Istotnie, najlepszym rozwiązaniem jest tu cytowanie przez autorów nazwy oryginalnej, gdyż odpowiednik użyty obocznie *stuła kapłańska* może być odniesiony również do nazw епитрахиль i омофор.

Епитрахиль – to według [A. R.] *stuła, pas zwieszony z obu ramion kapłana w obrzędzie greckim*; według [Pot.] to samo; w [Boh.] brak; [Wiel.] *stuła*; [Znos.] *epitrachilion* z wyjaśnieniem *szata liturgiczna noszona w trybie obowiązującym przez kapłanów podczas wykonywania czynności liturgicznych, będąca oznaką urzędu kapłańskiego [...] jest to podwójnie złożony orarion diakoński, ozdobiony krzyżkami (jej odpowiednikiem w Kościele Rzymskim jest stuła)*.

Омофор – w [A. R.] *stula arcybiskupia*; [Pot.] *paliu*, *plaszcz biskupi*; [Boh.] *humerał, paliusz*; [Wiel.] – brak; [Znos.] *omoforion* a. *naramnik* [...] *najważniejsza część biskupiego stroju liturgicznego w formie ozdobionego krzyżykami szerokiego naszyjnika, o dwóch końcach, z których jeden spada na piersi, drugi na plecy; stanowi oznakę wyższej władzy* [...]; odpowiednikiem *omoforionu* w Kościele rzymskim jest *paliusz*.

Wszystkie trzy przedmioty noszące nazwy орарь, епитрахиль i омофор są ze względu na kształt rodzajem stuly, ale katolicka stula dla żadnego z nich nie może stanowić adekwatnego odpowiednika. Jeśli chodzi o омофор, to używany w Kościele katolickim paliusz jest określeniem najbliższym, choć opis podany u Znoski może być tylko wyjaśnieniem, a nie odpowiednikiem. Przy nazwie епитрахиль słowniki zgodnie podają odpowiednik *stula*, ale jest to też tylko rodzaj stuly, gdyż np. podręcznik do nauki religii prawosławnej mówi o nim: "елитрахиль есть тот же самый орарь, носимый священником на шее и соединенный спереди пуговицами"¹⁰.

Поручи – [A. R.] *narękwawniki w ubiorze kapłańskim*; [Pot.] to samo; [Boh.] i [Wiel.] brak; [Znos.] поруч || *нарукавник epimanikion* in. *narękwawek*: *część liturgicznych szat kapłańskich*.

W porównaniu z omówionymi powyżej nazwami świąt przekładalność tych terminów jest trudniejsza, gdyż występują tu duże różnice w zakresie cech materialnych desygnatów reprezentowanych przez te nazwy. Ksiądz chodzi w sutannie, батюшка na co dzień w подряснике. Tu i tu czarna suknia, ale odpowiedniości między tymi nazwami nie ma, bo przecież reprezentują różny strój. Starsze słowniki dawały przy haśle подрясник *sutanna* i wyjaśnienie, np. [Pot.] *платье носимое духовными лицами*, a nowsze słowniki cytują już tylko nazwę rosyjską, np. [Wiel.] подрясник *podriasnik* (niestety z nieprecyzyjnym wyjaśnieniem: *suknia noszona przez duchownych prawosławnych pod sutanną*; w wyd. z 1987 r. wyjaśnienie poprawiono na ... *suknia noszona przez duchownych prawosławnych pod riasą*). W polsko-rosyjskich słownikach współczesnych odpowiednikiem terminu *sutanna* jest cytowana nazwa *сутана*.

Przedstawiamy tu słownikowe opracowanie kilku zaledwie nazw szat liturgicznych używanych w Kościele prawosławnym, tych, które znajdujemy w słownikach starszych, gdyż słowniki współczesne pomijają je. (Np. *Wielki słownik rosyjsko-polski* ograniczył się do haseł епитрахиль, камилавка, скуфья, стихарь).

Żadna z wymienionych szat używanych w Kościele prawosławnym nie ma swego dokładnego odpowiednika w Kościele katolickim. (W omówieniu niniej-

¹⁰ Учебникъ по закону божию для четвертого класса семи-классныхъ школъ. Warszawa 1931 s. 10.

szym pominięto porównanie symboliki poszczególnych elementów stroju kapłańskiego). Autorzy słowników rozwiązują tego typu hasła, stosując niekiedy odpowiednik z wyjaśnieniem lub bez niego, częściej tłumaczenie lub tylko opis.

Tę samą symbolikę со поруци ma w Kościele katolickim *manipularz*. Żaden zaś słownik do tej nazwy nie nawiązuje; być może z powodu odmiennego kształtu. Utworzono nazwy-tłumaczenia: *narękawniki, narękawek*.

Ри́за – [A. R.] ... *ubiór kapłański kościelny, ornat*; [Pot.] *ornat, ubiór kapłański kościelny*; [Wiel.] *ornat*; [Znos.] *feloń a. felonion, ornat, wierzchnia szata liturgiczna księży ...*;

Фелонь – [A. R.] *zwierzchnia szata kapłańska podczas nabożeństwa, ornat, kapa, opończa*; [Pot.] *ornat, zwierzchnia kapa kapłańska podczas nabożeństwa, kapa, komża*; [Boh.] *ornat*; [Wiel.] *brak*; [Znos.] *фелон, фелонь р. риза (w 2 znac.)*;

Ри́за lub фелонь jest to szata z kształtu i prawdopodobnie z zastosowania będąca czymś pośrednim pomiędzy ornatem a kapą w Kościele katolickim. Najwłaściwsze rozwiązanie podał [Znos.], cytując nazwę *feloń, felonion*, gdyż ani wyraz *ornat*, ani *kapa* nie powinny stanowić odpowiedników, jedynie wyjaśnienie w postaci: rodzaj ornatu.

Пояс. W słownikach rosyjsko-polskich ogólnych brak przy nazwie pospolitej пояс odpowiedniego znaczenia z zakresu terminologii kościelnej. [Znos.] w jednym ze znaczeń podaje: *pas jako część kapłańskich szat liturgicznych; przy kompletnym przywdzianiu szat liturgicznych, uwarunkowanym sprawowaniem niektórych czynności liturgicznych kapłan przepasuje nim naokoło bioder podryznik [podryznik – albę] i epitrachylion ...*

Aby unaocznić odmiennność terminologii tu omawianej, wymieńmy nazwy polskie szat kościelnych używanych podczas sprawowania mszy. Są to: *humerał, alba, pasek, manipularz, stuła, ornat*.

Przedstawione omówienie stanowi jedynie zasygnalizowanie problemu i trudności w jego rozwiązywaniu. Temat wymaga znacznie większych studiów specjalistycznych. Nasuwa się wniosek o potrzebie wnikliwego opracowania rosyjskiej terminologii religijnej i jej polskiego przekładu w postaci specjalistycznego leksykonu.

Laicyzowanie życia spowodowało niedocenywanie przez długie lata potrzeb duchowych i religijnych społeczeństwa i tym m.in. można wytłumaczyć niedostateczne nasycenie słowników wydanych w ostatnim dwudziestolecu tego typu terminologią religijną i niezbyt wnikliwe jej opracowanie. W praktyce autorzy słowników dwujęzycznych, ustalając zestaw haseł dla języka wyjściowego, opierają się na istniejących już wcześniej zestawach zawartych w słownikach opisowych, uzupełniając je lub pomijając według subiektywnej oceny. Stąd

terminologia religijna w słownikach jest niepełna i niedokładnie opracowana. Taki stan rzeczy zubaża naszą wiedzę o życiu i człowieku.

Słowniki stare a za nimi nowe opuszczają nazwy mniejszych świąt, a są to często dni patronów, mające dużą tradycję kościelną i ludową. Pomijając w słownikach tę część rzeczywistości pozbawiło się je również i innych nagromadzonych przez wieki wartości kulturowych, np. przysłów i powiedzeń. Świąta były swojego rodzaju kalendarzem ludowym i źródłem wiadomości meteorologicznych. Na przykład ze świętem noszącym nazwę покров związane były terminy zakończenia prac polowych i zatrudniania sezonowych robotników rolnych. W etymologii ludowej nazwa ta łączona jest z czasownikiem покрить, stąd powiedzenia: Батюшка покров, земелечку покрой снежком, а меня молоду кокошничком; Покров, покров, наш дом покрой добром и теплом. Ze świętem 40 męczenników łączy się: Холодно на 40 мучеников, жди морозных 40 утреников. *Czterdziestu męczenników jakich, czterdzieści dni takich. Z Grzegorzem, czyli Егорием: Егорий по настоящему весну начинает, а Илья лето кончат. Na świętego Grzegorza idzie zima do morza.*

DU LEXIQUE RELIGIEUX DANS LES DICTIONNAIRES RUSSO-POLONAIS ET POLONO-RUSSES

R é s u m é

Le présent article fait état de façons de traduire le lexique religieux dans les dictionnaires russo-polonais et polono-russes, en s'appuyant sur des exemples choisis. Les considérations ci-dessus ont pris pour point de départ le vocabulaire relatif aux noms de fêtes et de vêtements liturgiques. Les analyses sont basées sur la plupart des dictionnaires russo-polonais et polono-russes édités en Pologne, de même que sur un lexique des termes religieux.

L'accent particulier a été mis sur l'insuffisance de lexique religieux dans ces dictionnaires, sur le choix accidentel du vocabulaire respectif et, comme c'était souvent le cas, sur la traduction inadéquate. Les auteurs ont souligné ici la nécessité d'une étude plus poussée du lexique religieux russe et de sa traduction en polonais.